

3. Здійснено службове відрядження до Норвегії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/636699>.
4. Калашник Н.Г. Пеналогія: виконання покарань у світі / Н.Г. Калашник, Н.С. Калашник. – Запоріжжя : КСК-Альянс, 2014. – 260 с.
5. Оцінка, шляхи подальшого реформування в'язничної системи України / під ред. І.В. Штанька, В.А. Львовичкіна. – К., 1999. – 288 с.
6. Результати міжнародної співпраці Державної пенітенціарної служби України у 2013 році: пріоритети міжнародної співпраці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/712409>.
7. Спицын В.И. Тюремная система США / В.И. Спицын // Преступление и наказание. – 2003. – № 12. – С. 25–27.

ПЕЧУК І. С.,
здобувач
(Донецький юридичний інститут
МВС України)

УДК 343.346

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ
В СКЛАДІ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ
АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ
ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ, В УКРАЇНІ**

Стаття присвячена дослідженню та аналізу ознак суб'єкта злочину, передбаченого ст. 286 Кримінального кодексу України, а також наданню пропозицій щодо вдосконалення кримінально-правової норми, що встановлює кримінальну відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами.

Ключові слова: суб'єкт злочину, водій, особа, яка керує транспортним засобом, пасажир, дорожній рух.

Статья посвящена исследованию и анализу признаков субъекта преступления, предусмотренного ст. 286 Уголовного кодекса Украины, а также предоставлению предложений по улучшению уголовно-правовой нормы, устанавливающей уголовную ответственность за нарушение правил безопасности дорожного движения или эксплуатации транспорта лицами, управляющими транспортными средствами.

Ключевые слова: субъект преступления, водитель, лицо, управляющее транспортным средством, пассажир, дорожное движение.

The article is dedicated to research and analysis features of the perpetrator, under Art. 286 of the Criminal Law of Ukraine as well as providing suggestions for improving the criminal law that imposes criminal liability for violation of traffic safety or operation of transport persons who are driving.

Key words: perpetrator, driver, person driving vehicle, passenger, traffic.

Вступ. Склад злочину «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами» (ст. 286 Кримінального кодексу України), як і будь-який інший склад злочину, передбачений чинним кримінальним законодавством України, характеризується наявністю такого обов'язкового елемента, як суб'єкт злочину, відсутність якого виключає наявність самого складу злочину, а отже, і кримінальну відповідальність за його скоєння.

Дослідженням суб'єкта порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, а також деяких проблемних питань, пов'язаних із його встановленням, займалися такі вчені, як Л.В. Любимов, О.М. Бондарчик, А.П. Бохан, Д.В. Смирнов, М.В. Федорченко, С.В. Бабанін, Б.О. Курінов, О.І. Коробєєв, С.В. Гизимчук, Я.В. Матвійчук. Однак, незважаючи на приділену достатню увагу зазначених науковців дослідженню суб'єкта злочину, передбаченого ст. 286 Кримінального кодексу України (далі – КК України), і дотепер залишаються невирішеними чимало питань, пов'язаних із визначенням та дослідженням ознак, що розкривають його зміст та визначають певне місце в складі злочину.

Постановка завдання. Зважаючи на це, метою статті є дослідження та аналіз ознак суб'єкта злочину, передбаченого ст. 286 КК України, а також надання пропозицій щодо вдосконалення кримінально-правової норми, що встановлює кримінальну відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами.

Результати дослідження. Загалом суб'єкт злочину – це елемент складу злочину, що характеризується сукупністю ознак, за наявності яких особа може підлягати кримінальній відповідальності за свої дії або бездіяльність [4, с. 106].

Поняття суб'єкта злочину чітко визначено в чинному кримінальному законодавстві України. Так, ч. 1 ст. 18 КК України визначає, що *суб'єктом злочину* є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Отже, виходячи з наведеного визначення, можна виокремити три обов'язкові ознаки, яким має відповідати суб'єкт будь-якого складу злочину, у тому числі і складу злочину, передбаченого ст. 286 КК України: 1) бути фізичною особою, 2) бути осудною особою, 3) досягти певного віку [2, с. 130].

Суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, тобто людина (громадянин України, особа без громадянства, іноземець). Не можуть бути суб'єктами злочину померлі особи, які перед тим вчинили злочин, тварини та предмети. Також не є суб'єктами злочину юридичні особи (підприємства, установи, громадські організації) тощо [4, с. 107].

Частина 1 ст. 19 КК України визначає таку обов'язкову ознаку суб'єкта злочину – осудність особи – здатність особи під час вчинення злочину усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [7, с. 39].

Здатність особи під час вчинення злочину усвідомлювати свої дії (бездіяльність) означає правильне розуміння фактичних об'єктивних ознак злочину (об'єкта, суспільно небезпечного діяння, обстановки, часу і місця, способу його вчинення, його суспільно небезпечних наслідків). Здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) повинна бути пов'язана зі здатністю контролювати, керувати своїми вчинками [2, с. 131].

Ще однією обов'язковою ознакою суб'єкта злочину є його вік.

Частина 1 ст. 22 КК України закріплює, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким на момент вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Цей вік називають загальним віком кримінальної відповідальності. Частина 2 ст. 22 КК України встановлює знижений вік кримінальної відповідальності (чотирнадцять) за окремі, прямо перелічені законом злочини (наприклад, умисні вбивства – ст. 115–117 КК України, умисне нанесення тяжких тілесних ушкоджень – ст. 121 КК України, згвалтування – ст. 152 КК України, крадіжка, грабіж, розбій – ст. ст. 185, 186, 187 КК України) тощо.

Перелік злочинів, передбачений ч. 2 ст. 22 КК України, за які відповідальність настає із чотирнадцяти років, є вичерпним [2, с. 132].

Чинне кримінальне законодавство України поряд із поняттям загального суб'єкта злочину виділяє й поняття спеціального суб'єкта злочину. Так, ч. 2 ст. 18 КК України визначає, що спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа [7, с. 38].

Отже, спеціальний суб'єкт – це особа, яка, крім обов'язкових загальних ознак (фізична осудна особа, яка досягла певного віку), має додаткові спеціальні (особливі) ознаки, передбачені статтею Особливої частини КК України, для суб'єкта конкретного складу злочину. Ознаки спеціального суб'єкта доповнює загальне поняття суб'єкта злочину, виступаючи як додаткові характеристики. Ці спеціальні ознаки можуть бути різними, наприклад службове становище, професія (лікар), певна діяльність (підприємець), родинні відносини (мати новонародженої дитини) та інші [2, с. 133].

Досліджуючи ознаки спеціального суб'єкта злочину, не можна не погодитись із думкою Г.Н. Борзенкова щодо їх розподілу на три відповідні групи: 1) ознаки, що характеризують соціальну роль і правове становище суб'єкта (громадянство, службове становище, професія, певна діяльність, відношення до військової служби, певне становище, участь у судовому процесі, судимість тощо); 2) фізичні властивості суб'єкта (вік та стан здоров'я); 3) взаємовідносини суб'єкта з потерпілим (родинні відносини, службові відносини) [4, с. 124–125].

Отже, відповідно до чинного кримінального законодавства України суб'єктом порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, є фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла шістнадцятирічного віку та керувала певним транспортним засобом. Тобто в цьому випадку, окрім трьох обов'язкових загальних ознак суб'єкта (фізична особа, осудність та вік), з'являється ще одна обов'язкова ознака для суб'єкта зазначеного складу злочину – керування транспортним засобом. Таким чином, у зазначеній ситуації суб'єкт злочину, передбаченого ст. 286 КК України, є спеціальним.

Проте водночас виникає доречне питання щодо того, яку саме особу слід визнавати особою, що керує транспортним засобом?

Відповідно до чинного законодавства України самого визначення поняття «особа, яка керує транспортним засобом» немає. Таке словосполучення слів зустрічається лише у визначенні поняття «водій», що міститься в Правилах дорожнього руху, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306.

Водій – це особа, яка керує транспортним засобом і має посвідчення водія (посвідчення тракториста-машиніста, тимчасовий дозвіл на право керування транспортним засобом, тимчасовий талон на право керування транспортним засобом) відповідної категорії. Водієм також є особа, яка навчає керуванню транспортним засобом, перебуваючи безпосередньо в транспортному засобі [5].

Однак, на відміну від поняття «водій» поняття «особа, яка керує транспортним засобом» є значно ширшим, оскільки на відміну від поняття «водій», що охоплює лише ту категорію осіб, що має посвідчення водія, під поняття «особа, яка керує транспортним засобом» підпадають усі особи, що керують транспортними засобами, незалежно від того, чи є в них право на керування або ні.

Тобто фактично осіб, які керують транспортними засобами, можна умовно поділити на дві категорії:

- 1) водії (ті, що мають право на керування транспортними засобами);
- 2) особи, що керують транспортними засобами за відсутності посвідчення водія (права на керування транспортними засобами).

Стосовно першої категорії осіб слід зазначити, що відповідно до Закону України «Про дорожній рух» від 30 червня 1993 року № 3353-ХІІ водієм (особою, що має право

керування транспортними засобами) може стати кожний громадянин, який досяг певного віку, не має медичних протипоказань та пройшов повний курс навчання за відповідними програмами [6].

Право на керування транспортними засобами відповідної категорії може бути надано:

а) мототранспортними засобами і мотоколясками (категорії A1, A) – особам, які досягли 16-річного віку;

б) автомобілями, колісними тракторами, самохідними машинами, сільськогосподарською технікою, іншими механізмами, які експлуатуються на вулично-дорожній мережі, усіх типів (категорії B1, B, C1, C, T), за винятком автобусів, трамваїв і тролейбусів, – особам, які досягли 18-річного віку;

в) автомобілями з причепами або напівпричепами (категорії BE, C1E, CE), а також призначеними для перевезення великогабаритних, великовагових і небезпечних вантажів, – особам, які досягли 19-річного віку;

г) автобусами, трамваями і тролейбусами (категорії D1, D, D1E, DE, T) – особам, які досягли 21-річного віку [6].

Також особа, яка бажає отримати право на керування транспортними засобами відповідної категорії чи типу, зобов'язана пройти медичний огляд, підготовку або перепідготовку відповідно до типової навчальної програми, успішно скласти теоретичний і практичний іспити.

На водія чинним законодавством України покладаються певні обов'язки, а саме:

– мати при собі та на вимогу працівників міліції (для водіїв військових транспортних засобів – на вимогу посадових осіб військової інспекції безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку в Збройних Силах України) пред'являти для перевірки посвідчення водія, реєстраційний документ на транспортний засіб, а у випадках, передбачених законодавством, – страховий поліс (сертифікат) про укладення договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, ліцензійну картку на автомобільний транспортний засіб у разі надання послуг із перевезення пасажирів і небезпечних вантажів;

– виконувати розпорядження працівників міліції, а водії військових транспортних засобів – посадових осіб військової інспекції безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку в Збройних Силах України, що даються в межах їх компетенції, передбаченої чинним законодавством, Правилами дорожнього руху та іншими нормативними актами;

– вживати всіх можливих заходів до забезпечення безпечних умов для пересування найбільш уразливих учасників дорожнього руху: дітей, інвалідів, велосипедистів і людей похилого віку;

– не допускати випадків керування транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, а також не передавати керування транспортним засобом особі, яка перебуває в такому стані або під впливом таких препаратів;

– перевірити перед вирушенням у дорогу технічний стан транспортного засобу та стежити за ним у дорозі;

– своєчасно подавати транспортний засіб, що підлягає обов'язковому технічному контролю, на такий контроль;

– під час руху на автомобілі, обладнаному ремнями безпеки, бути пристебнутим, а на мотоциклі – у застібнутому мотошоломі;

– надавати переважне право для проїзду транспортним засобам із включеними синіми або червоними проблесковими маячками та спеціальними звуковими сигналами тощо [6].

Слід зазначити, що відповідно до чинного законодавства України водій є одним з учасників дорожнього руху. Так, у Законі України «Про дорожній рух» від 30 червня

1993 року № 3353-ХІІ зазначено, що до учасників дорожнього руху належать водії та пасажирів транспортних засобів, пішоходи, велосипедисти, погоничі тварин. У свою чергу в загальних положеннях Правил дорожнього руху, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306, зазначено, що учасник дорожнього руху – це особа, яка бере безпосередню участь у процесі руху на дорозі як пішохід, водій, пасажир, погонич тварин. Враховуючи це, водій, окрім тих обов'язків, що покладені виключно на водіїв, повинен виконувати й ті обов'язки, що покладені на всіх учасників дорожнього руху. Це такі обов'язки:

- знати і неухильно дотримувати вимог Закону України «Про дорожній рух», Правил дорожнього руху та інших нормативних актів із питань безпеки дорожнього руху;
- створювати безпечні умови для дорожнього руху, не завдавати своїми діями або бездіяльністю шкоди підприємствам, установам, організаціям і громадянам;
- виконувати розпорядження органів державного нагляду та контролю щодо дотримання законодавства про дорожній рух;
- не створювати перешкод для проїзду спеціалізованого санітарного транспорту бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги, який рухається з включеними проблисковим маячком та спеціальним звуковим сигналом тощо [6].

Стосовно осіб, що керують транспортними засобами за відсутності посвідчення водія (права на керування транспортними засобами), треба зазначити, що фактично вони не є учасниками дорожнього руху, адже не підпадають під цю категорію осіб. Однак, враховуючи той факт, що відповідно до Закону України «Про дорожній рух» учасниками дорожнього руху є особи, які використовують автомобільні дороги, вулиці, залізничні переїзди або інші місця, призначені для пересування людей та перевезення вантажів за допомогою транспортних засобів, формально вони підпадають під цю категорію осіб, а тому повинні дотримуватись тих вимог та виконувати ті обов'язки, що покладені на учасників дорожнього руху.

Так, вироком Смілянського міськрайонного суду Черкаської області 16 квітня 2013 року громадянина А. було визнано винним у скоєнні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України, а саме в тому, що він 16 вересня 2012 року, керуючи власним автомобілем по вул. Жовтневій в м. Сміла, у порушення п. 2.1 Правил дорожнього руху України керував автомобілем без посвідчення водія, та в порушення п. 12.1 цих правил не обрав безпечної швидкості, не врахував дорожню обстановку, щоб мати змогу постійно контролювати його рух та безпечно керувати ним, не впорався з керуванням транспортного засобу та скоїв наїзд на опору ліній електропередач, внаслідок чого пасажирів автомобіля громадянину М. були заподіяні середньої тяжкості тілесні ушкодження [1].

У зазначеному випадку ми бачимо, що громадянин А. не мав посвідчення водія, а тому він на момент скоєння злочину фактично не підпадав під категорію поняття «водій», а отже, і не є учасником дорожнього руху. Проте, незважаючи на це, він був притягнутий до кримінальної відповідальності за порушення Правил дорожнього руху, що призвело до тяжких наслідків. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що незважаючи на те, чи є в особи посвідчення водія або ні, якщо вона керує транспортним засобом, вона є учасником дорожнього руху, а тому повинна дотримуватись усіх вимог та виконувати всі обов'язки, що висуваються до учасників дорожнього руху.

На нашу думку, досліджуючи суб'єкт злочину, передбаченого ст. 286 КК України, особливу увагу слід приділити тій особі, яка разом із водієм може знаходитись у транспортному засобі під час його керування й істотно впливати на цей процес. Зазначена особа – пасажир.

Відповідно до чинних Правил дорожнього руху пасажир – особа, яка користується транспортним засобом і знаходиться в ньому, але не причетна до керування ним [5].

Виходячи з наведеного визначення, можна зробити висновок, що пасажир – це особа, яка не тільки знаходиться в транспортному засобі під час руху, але й безпосеред-

ньо ним користується. Однак, якщо пасажир грубо порушує правила користування транспортним засобом, що врешті-решт призводить до скоєння ДТП з тяжкими наслідками? Хто в даному випадку буде нести кримінальну відповідальність за скоєне діяння – водій чи пасажир?

Так, відповідно до чинного законодавства України про дорожній рух, пасажир є учасником дорожнього руху, а тому повинен виконувати усі обов'язки, що покладені на них, зокрема, знати і неухильно дотримувати вимог Правил дорожнього руху та інших нормативних актів з питань безпеки дорожнього руху, а також створювати безпечні умови для дорожнього руху, не завдавати своїми діями або бездіяльністю шкоди підприємствам, установам, організаціям і громадянам [6].

Більш того, законодавцем окремо передбачена низка обов'язків, що безпосередньо стосуються тільки пасажирів. Так, відповідно до Закону України «Про дорожній рух» (ст. 18), пасажир зобов'язаний: а) здійснювати посадку в транспортний засіб лише із спеціального майданчика, а в разі його відсутності – з тротуару чи узбіччя; б) здійснювати посадку і висадку лише після повного припинення руху транспортного засобу; в) не відволікати увагу водія від керування транспортним засобом; г) під час руху на автомобілі, обладнаному ременями безпеки, бути пристебнутим, а на мотоциклі – в застебнутому мотошоломі [6].

Окрім вищезазначених обов'язків, Правилами дорожнього руху України, а саме розділом № 5 під назвою «Обов'язки і права пасажирів» також встановлюється певний перелік зобов'язань, що покладаються на усіх без винятку пасажирів.

Отже, відповідно до чинних ПДР, пасажир, користуючись транспортним засобом, повинні: а) сидіти або стояти (якщо це передбачено конструкцією транспортного засобу) в призначених для цього місцях, тримаючись за поручень або інше пристосування; б) під час пересування на транспортному засобі, обладнаному ременями безпеки, бути пристебнутими, а на мотоциклі і мопеді — в застебнутому мотошоломі; в) не забруднювати проїзну частину та смугу відведення автомобільних доріг; г) не створювати своїми діями загрози безпеці дорожнього руху.

Також, пасажирам забороняється: а) під час руху відвертати увагу водія від керування транспортним засобом та заважати йому в цьому; б) відчиняти двері транспортного засобу, не переконавшись, що він зупинився біля тротуару, посадкового майданчика, краю проїзної частини чи на узбіччі; в) перешкоджати зачиненню дверей та використовувати для їзди підніжки і виступи транспортних засобів; г) під час руху стояти в кузові вантажного автомобіля, сидіти на бортах або в необладнаному для сидіння місці [5].

Однак якщо пасажиром грубо порушуються вимоги зазначених нормативно-правових актів і він під час руху транспортного засобу відвертає увагу водія від керування транспортним засобом та заважає йому в цьому, своїми діями створює загрозу безпеці дорожнього руху, наприклад, смикає за кермо, за руки, затуляє очі водія, перешкоджає натисненню на педаль гальма тощо і це призводить до скоєння дорожньо-транспортної пригоди з тяжкими наслідками, то цілком справедливо можна казати про те, що тільки порушення правил дорожнього руху з боку пасажирів призвело до настання тяжких наслідків, а тому тільки він повинен бути притягнутий до кримінальної відповідальності за скоєння злочину, передбаченого ст. 286 КК України. Як нами вже зазначалося раніше, пасажир, будучи учасником дорожнього руху, повинен створювати безпечні умови для дорожнього руху і в жодному разі не завдавати своїми діями або бездіяльністю шкоди підприємствам, установам, організаціям і громадянам. Проте якщо пасажир, незважаючи на всі встановлені щодо нього вимоги про безпеку дорожнього руху, грубо їх порушує і це призводить до тяжких наслідків, то тільки він повинен нести кримінальну відповідальність за скоєне діяння.

А тому, слідуючи об'єктивності притягнення до кримінальної відповідальності та принципу справедливості призначення покарання за скоєне злочинне діяння, вважаємо

за необхідне, окрім особи, яка керує транспортним засобом, у якості суб'єкта злочину, передбаченого ст. 286 КК України, ввести й пасажирів.

Тобто диспозиція ч. 1 ст. 286 КК України повинна мати такий зміст: «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, або особою, яка користується транспортним засобом і знаходиться в ньому під час руху (пасажиром), що спричинило ...»

Висновки. Отже, проведене дослідження та аналіз ознак суб'єкта злочину, передбаченого ст. 286 КК України, дає можливість зробити висновок про те, що суб'єктом порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, є фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла шістнадцятирічного віку та керувала певним транспортним засобом. Однак, враховуючи той факт, що пасажир як учасник дорожнього руху, на якого покладено обов'язок створювати безпечні умови для дорожнього руху, може грубо його порушити і це може призвести до тяжких наслідків, вважаємо за необхідне, окрім особи, яка керує транспортним засобом, у якості суб'єкта злочину, передбаченого ст. 286 КК України, ввести й пасажирів.

Список використаних джерел:

1. Справа 703/1689/13-к 1-кп/703/72/13 за 2013 рік // Архів Смілянського міськрайонного суду Черкаської області.
2. Бажанов М.І. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / М.І. Бажанов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій. – К. ; Х. : Юрінком Інтер ; Право, 2001. – 416 с.
3. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
4. Мельник М.І. Кримінальне право. Загальна частина : [підручник] / М.І. Мельник, В.А. Клименко. – К. : Атіка, 2008. – 376 с.
5. Правила дорожнього руху : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 41. – Ст. 1852.
6. Про дорожній рух : Закон України від 30 червня 1993 р. № 3353-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 31. – Ст. 338.
7. Яценко С.С. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / С.С. Яценко. – К. : А.С.К., 2004. – 1096 с.

